

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav českých dějin

Historické vědy – České dějiny

Jakub Š l o u f

**Genealogie plzeňské revolty 1. června 1953
Analýza veřejných kolektivních protestů
obyvatelstva města Plzně v letech 1948-1953**

**The Genealogy of the Plzeň Revolt on June 1, 1953:
An Analysis of Public Collective Protests of the Plzeň
City Population in the Years 1948-1953**

Teze disertační práce

Vedoucí práce – PhDr. Jan Randák, Ph.D.

2014

Úvod

Soudobá historiografie zabývající se dějinami Československa let 1948-1953 se potýká se složitým problémem značného deficitu historických pramenů, které by poskytovaly spolehlivé informace o vývoji kulturní a politické diferenciaci společnosti. Po většinu éry československého stalinismu byly totiž výrazně omezeny možnosti autonomní veřejné diskuse. Společenské konflikty se proto nezrcadlily v dostatečné míře ve veřejném prostoru a nezanechaly po sobě žádný souvislý, o celku společnosti vypovídající, pramenný materiál. Zastřená pluralita názorů obyvatelstva přesto v některých specifických situacích pronikala na povrch. Takovými výjimečnými okamžiky byly zejména *kolektivní protesty obyvatelstva*, při kterých jednotlivá sociální hnutí artikulovala své postoje (alternativní k oficiálnímu diskursu) a zveřejňovala tak latentní společenské konflikty. Analýza kolektivních protestů obyvatelstva proto může být pro historiografii jedním z vhodných nástrojů, jak alespoň částečně nahradit „ztracené“ informace o kulturní a politické struktuře společnosti, které se nedochovaly v jiných pramenech díky dlouhodobé regulaci veřejné sféry státně socialistickým režimem.

Současný výzkum kolektivního protestu však tento široký potenciál využívá pouze omezeně. Nízká úroveň vědomostí o rozvrstvení postojů obyvatelstva a naopak vysoká míra znalostí represivních mechanismů stalinismu vedly českou historiografii po roce 1989 k tomu, že přijala za dominantní kritérium členění společnosti právě stupeň akceptování státní moci. Ostatní faktory diferenciaci společnosti (například kulturní a sociální) do značné míry opominula jako nevýznamné. Protesty jsou proto polistopadovou historiografií nahlíženy převážně jako pokusy o zpochybnění či oslabení moci režimu. V mnohem menší míře je explanačního potenciálu protestních událostí užíváno k rekonstrukci vícerozměrného obrazu tehdejších společenských hnutí, jejichž programem nebylo pouze zaujmout stanovisko ke státně socialistickému zřízení. Historiografie se tak dopouští výrazného zkreslení a okleštění původní mnohohrstevné struktury společnosti.

Dosavadní analýzy kolektivních protestů se také zpravidla omezují na izolovaný popis jednotlivých nejznámějších incidentů, značně vzdálených v čase i prostoru, aniž by se pokusily o jejich vzájemné srovnání. Přehlízejí tak některé základní vlastnosti zkoumaného fenoménu. Protest je totiž v první řadě kulturně podmíněným prostředkem sociální komunikace. Každý protestní incident proto vychází z dlouhodobějšího kulturního rámce sdíleného určitým segmentem populace, přijímá modely jednání a zkušenosti osvojené při předchozích incidentech a to jej činí srozumitelným pro širší publikum. *Jednotlivé protesty tak nejsou solitérními událostmi, ale tvoří řetězce, prostřednictvím kterých opakovaně*

vstupují do veřejného prostoru dlouhodobější společenská hnutí a jimi produkováné konflikty. Z toho důvodu je nezbytné studovat protesty v jejich vzájemné návaznosti a nevěnovat pozornost pouze výjimečným případům, ale též obecnější kultuře protestu, ze které vyrůstají.

Účel a koncepce práce

Předkládaná disertační práce je analýzou jednoho z nejrozsáhlejších protestů éry československého stalinismu, plzeňské červnové revolty proti peněžní reformě v roce 1953. Postupuje přitom netradičním způsobem: Známý plzeňský incident zasazuje do kontextu předchozích protestních akcí, které se odehrály v plzeňské lokalitě v rozmezí let 1948-1953. Vzájemná komparace těchto konfliktů umožňuje autorovi mapovat vývoj několika různých protestních kultur, které dlouhodobě působily v jednotlivých částech společnosti v západních Čechách a které v roce 1953 každá svým osobitým způsobem inspirovaly vznik i průběh plzeňské revolty. Práce tak přináší nejen výrazně zpřesněný *kritický popis červnových protestů*, ale též jejich *kulturní rodokmen*. Prostřednictvím tohoto rodokmenu se pak odkrývá struktura hlavních sociálních hnutí, která se revolty účastnila, i s nimi spojený soubor společenských konfliktů, ze kterých protesty vycházely.

Zvoleným postupem autor zamýšlí překonat vyhrocenou polarizaci, která je patrná u dosavadních interpretací plzeňských červnových nepokojů. Jedno křídlo soudobé historiografie je totiž vykládá jako první velké československé antikomunistické povstání, a druhé naopak jako dělnickou sociální bouři větších rozměrů. Obě tyto interpretace přitom odpovídají pouze určitým vybraným výsekům dochovaných pramenů, nikoli jejich celku. Při demonstracích prokazatelně spolupůsobily jak sociální, tak i politické motivy. Právě z toho důvodu je však plzeňská revolta vhodným objektem pro analýzu kulturních kořenů protestu a pro zkoumání procesu, jakým docházelo k dočasné *symbióze několika zcela rozdílných protestních tradicí*.

Hlavním cílem práce je tedy kritická revize soudobých interpretací i faktografického popisu plzeňské revolty. Tato revize je prováděna na základě detailního pramenného výzkumu a vychází z analýzy jednotlivých protestních kultur, které dlouhodobě působily ve sledované lokalitě a v roce 1953 ovlivnily průběh revolty. Zároveň tento regionálně historický projekt usiluje být vhodnou případovou studií, která by nabídla celostátní historiografii nový pohled na možnosti studia protestů v éře československého stalinismu. Snaží se vyvést fenomén protestu z úzkého rámce politických dějin, začlenit jej do širšího kulturního rámce a zachytit tak rozmanitost jeho forem i dynamiku jeho vývoje.

Západočeská metropole Plzeň nabízí pro podobný druh výzkumu příhodné podmínky. Předně se zde odehrála výše zmíněná vlna stávek a demonstrací vyvolaná vyhlášením tzv. měnové reformy v červnu 1953. Dále zde fungovaly Škodovy závody (respektive Závody V. I. Lenina), které byly jedním z nejvýznamnějších strojírenských a hutních průmyslových podniků republiky a jejichž zaměstnanci se v průběhu padesátých let vyznačovali dostatečným sebevědomím k organizaci řady stávek. V neposlední řadě bylo plzeňské obyvatelstvo silně ovlivněno osvobozením města americkou armádou v roce 1945. Zejména v řadách zdejší mládeže se proto projevovaly četné sympatie k západní kultuře, které našly svůj výraz v celostátně tematicky ojedinělých proamerických demonstracích v květnu 1948 i v dalších protestních akcích (včetně června 1953). Mezi významná specifika této lokality patřila také meziválečná tradice rivality mezi komunistickou stranou a místní silnou organizací sociální demokracie, která citelně ovlivňovala regionální politickou scénu již v letech 1945-1948 a dlouhodobě ztěžovala komunistické straně její působení na západočeské půdě.

V rovině konkrétního pramenného výzkumu se „genealogická“ analýza červnové revolty opírá o komplexní rekonstrukci průběhu všech zjištěných plzeňských protestních událostí let 1948-1953.

Práce analyzuje tyto skupiny konfliktů:

1. Vlna demonstrací při výročí osvobození města americkou armádou v květnu 1948
2. Demontrace při tryzně za bývalého prezidenta Edvarda Beneše v září 1948
3. Neúspěšný pokus o vyvolání demonstrací při příležitosti dalšího výročí osvobození města americkou armádou v květnu 1949
4. Stávký v Závodech V. I. Lenina v letech 1949-1953
5. Stávký a demontrace po vyhlášení tzv. měnové reformy v červnu 1953

Dosavadní stav bádání

Výzkum plzeňských demonstrací a stávek v letech 1948-1953 se doposud zaměřoval téměř výhradně na události spojené s peněžní reformou v červnu 1953. Již od padesátých let šlo přitom o téma značně politicky citlivé, a proto nejprve utajované a posléze ideologicky výrazně zkreslené. Důsledkem toho bylo mimo jiné zveličování mocenských aspektů protestů. Typickým příkladem této tendence může být text Vladimíra Brichty, hodnotící události jako pokus o „antiúnor“, tedy jako snahu o zvrácení výsledků státního převratu v roce 1948.

Vybočením z tohoto směru interpretace plzeňských událostí, uplatňovaného v letech 1953-1989, bylo pouze krátké období pražského jara v roce 1968. Tehdy se v cenzurovaném tisku objevila řada článků, které otevíraly plastičtější pohled na plzeňské události, ačkoli ještě nešlo zdaleka o systematický výzkum. Autoři začali upozorňovat především na stržení plzeňské sochy T. G. Masaryka komunistickou vzdorodemonstrací 1. června 1953 a na podíl některých slavných herců plzeňského divadla na tomto vandalství. Vyskytly se dokonce první snahy vykládat plzeňské protesty roku 1953 jako ideově spřízněné předchůdce obrodného procesu pražského jara. Tyto tendence naopak mírnili konzervativnější autoři blízcí plzeňskému krajskému výboru strany. Ti přiznávali, že stržení pomníku bylo politickou chybou, a připouštěli dokonce možnost pomník obnovit. Za politováníhodné též uznali potrestání řady nevinných osob, které se k demonstracím v roce 1953 připletly pouze náhodou. Samotné jádro původní interpretace demonstrací jako pokusu o reakční puč však neopustili. Nejobsáhleji z těchto pozic o tématu pojednal Josef Brand, který díky svému přístupu do stranického archivu disponoval nejpodrobnějšími faktografickými údaji.

Z exilové literatury byly nejcennější některé publikace memoárového charakteru, zejména práce Otty Ulče. Dále pak známá práce z pera Pavla Tigrida, která řadila plzeňské nepokoje do kontextu velkých revolt v zemích sovětské sféry vlivu (např. Berlín 1953 či Maďarsko 1956).

Po listopadu 1989 se průkopnickým dílem stala publicisticky stylizovaná kniha Zdeňka Štěpánka. Tento text je faktograficky mnohem širší než předešlá produkce, je však zároveň poznamenán porevolučním radikálním přeznačením ideologických pólů předešlých oficiálních interpretací. Proto vlastně nepřináší novou ani preciznější koncepci problému, pouze události, dříve označované za pokus o „kontrarevoluční“ puč, naopak jednostranně hodnotí jako první antikomunistické „povstání“ ve státech východního bloku. Zároveň nevěnuje dostatečnou pozornost rozlišení jednotlivých fází demonstrací, a proto obsahuje řadu věcných chyb a nerozpoznaných fám. V podobném duchu se nesla v devadesátých letech také záplava drobnějších publicistických prací, která obecně vnímala demonstrace 1. června 1953 jako předstupeň sametové revoluce roku 1989. Na toto pojetí pak navazovaly některé diplomové a rigorózní práce, které pro omezený rozsah zkoumaných pramenů nebyly schopné samostatnějšího pohledu a do značné míry převzaly dosavadní Štěpánkovy závěry. Zde jmenujme například práce Heleny Baťkové a Evy Šafránkové.

Tématu plzeňských demonstrací v červnu 1953 se rovněž po listopadu 1989 dotýkala celá řada obecnějších studií o problematice peněžní reformy – nejvýznamnější byly práce autorského tandemu Zdeněk Jirásek a Jaroslav Šůla nebo historiků Dany Musilové, Karla

Kaplana, Jiřího Bílka a Jiřího Pernese. Protesty spojené s peněžní reformou byly zachyceny též v sondách do situace jiných regionů (nejpodrobněji studie Jiřího Petráše).

Další změna pohledu na samotné plzeňské události vycházela postupně ze dvou zdrojů. Zaprvé si regionální západočeští historici začali všímat, že demonstrace neměly po celý den zdaleka tak bouřlivý průběh, jak by se z termínu „povstání“ mohlo usuzovat. Shrnutím této fáze výzkumu nabízející přesnější periodizaci a vnitřní strukturaci událostí je edice dokumentů z pera Adama Skály, reflektující poprvé širší okruh regionálních pramenů a souvislostí. Druhým zdrojem postupné proměny obrazu plzeňských událostí se stala zahraniční historiografie. Šlo zejména o široce diskutované studie Petera Heumose, který v české historiografii otevřel nový pohled na sociálně-profesní skupinu dělníků padesátých let. Do výkladu plzeňských nepokojů tak vstoupily kromě politických dějin také koncepty sociálních dějin. Důraz byl přenesen z historických pramenů politického charakteru (z provenience KSČ či bezpečnosti) na dokumenty vypovídající o sociálních motivech jednotlivých skupin účastníků. Práce Johanna Smuly a Kevina McDermotta pak v posledních letech věnují nejvíce pozornosti právě vývoji vztahu plzeňských dělníků ke státně socialistickému režimu. Plzeňské demonstrace proto interpretují jako vyvrcholení dlouhodobější sociální nespokojenosti dělníků, obohacené posléze mimo brány závodu o některé politické požadavky. Přes výše nastíněnou škálu pohledů, nebyla dosud o plzeňských demonstracích v červnu 1953 sepsána komplexní vědecká monografie.

Ostatní protesty plzeňského obyvatelstva z let 1948-1953 nemají v odborné literatuře zatím žádné detailnější zpracování a zmínky o nich se objevují pouze na okraji obecnější regionální produkce. Z té je nutné jmenovat zejména dvě syntézy dějin Plzně – první byla dokončena v roce 1982 pod vedením Miloslava Bělohávků (přípravu příslušného dílu vedl Vladimír Brichta), druhá v roce 2004 pod vedením Ivana Martinovského.

Možnost srovnání plzeňských konfliktů s demonstracemi v jiných českých městech nabízejí například studie o pražských studentských průvodech v únoru 1948 (Karel Kaplan, Václav Veber, Šárka Rokosová či Zdeněk Pousta), o protestech při tryzně za Dr. Edvarda Beneše v září 1948 v Praze a v Sezimově Ústí (Karel Kaplan), o odporu obyvatel Poličky proti zatčení děkana Jaroslava Daňka v září 1949 (Stanislav Konečný), o brněnských dělnických demonstracích v roce 1951 (Jiří Pernes) či o demonstracích v Prostějově v dubnu 1953 (Miloš Trapl). Téma dělnických stávek v padesátých letech na celostátní úrovni nejpodrobněji zpracoval již zmiňovaný Peter Heumos. Ke komparaci s podobnými zahraničními incidenty je vhodná zejména německá historiografie věnovaná povstání ve východním Berlíně 16. června 1953.

Teoretická východiska

Po konceptuální stránce disertační práce čerpá ze soudobých teorií tzv. nových sociálních hnutí. Pohled na protestní akty let 1948-1953 optikou teorií tzv. nových sociálních hnutí přináší historikovi řadu interpretačních výhod. Předně si tyto teorie uvědomují, že jednotlivé (v čase a prostoru značně rozprostřené) protestní incidenty nebyly samostatně stojícími mocenskými střety, ale pouze dílčí viditelnou složkou širšího komplexu sociálních hnutí. Že tedy význam protestních akcí spočívá právě v tom, že se prostřednictvím nich činí viditelnými dlouhodobější latentní společenské konflikty. Teorie sociálních hnutí navíc nevykládají tyto konflikty pouze v úzkém funkcionalistickém smyslu jako rezistenci proti politickému režimu, ale umožňují zkoumat též jejich kulturní a sociálně konstruktivistický rozměr.

Proces mobilizace účastníků ke společné akci je v různých větvích teorie sociálních hnutí nahlížen z různých úhlů pohledu. Strukturalisté zaměřují svoji pozornost zejména na stanovení strukturálních *podmínek* úspěšné mobilizace. Pro výzkum československých protestů éry stalinismu je příhodná především analýza struktury politických příležitostí, protože možnost vytvářet shromáždění na veřejných prostranstvích byla v letech 1948-1953 silně limitována. Patrné to bylo zejména u mnohých incidentů, při kterých protestující využívali příležitosti oficiálních státních oslav k legálnímu shromáždění a následné protestní akci (oslav y výročí osvobození města Plzně v květnu 1948, XI. všesokolský slet v Praze v červnu 1948, trýzna za Edvarda Beneše v září 1948). Strukturou příležitostí lze vysvětlit též skutečnost, že od roku 1949 většinu hromadných protestních akcí tvořily dělnické stávky, protože komunistická strana je byla nucena na rozdíl od jiných druhů protestu posuzovat shovívavě s ohledem na oficiální ideologii i na výkon státní ekonomiky.

Nejdůležitějším aspektem procesu mobilizace byly však zejména *subjektivní motivy* účastníků. Mezi teoretiky sociálních hnutí dosud probíhá neuzavřená diskuse o významu racionality a emocí pro mobilizaci. V průběhu československých protestů, stojících tváří v tvář riziku represí, většina účastníků pravděpodobně nejednala jako ideálně-typický racionálně kalkulující aktér, pečlivě zvažující možné ztráty a zisky, jak jej chápe teorie racionální volby. Na druhou stranu nelze přehnaný význam při kolektivních akcích přikládat ani panice či davové psychologii, jak ji formuloval Gustave Le Bon. Přesto však emoce v mobilizačním procesu sehrávaly podstatnou roli, což je patrné z průběhu samotných protestních akcí (nejviditelněji emoce ovládaly jednání protestujících v červnu 1953).

K řešení tohoto problému se historiografii nabízí koncept *morálního šoku*, který do teorií sociálních hnutí přinesla dvojice amerických sociologů Jeff Goodwin a James Macdonald Jasper. Podle nich se protest rodí v okamžiku, kdy jsou vnějšími okolnostmi zpochybněny individuální či kolektivně sdílené hodnoty a identity potenciálních účastníků. Zpochybnění hodnot produkuje specifický druh morálních emocí, zejména pocit křivdy, zlost, strach či pobouření. Samy tyto emoce pochopitelně nemusí nutně vést k zahájení akce, mohou například vyústit v rezignaci. Ale pokud se podaří hrubý emoční materiál a energii z něj pramenící přeměřovat pro-aktivním způsobem, dojde k jeho vyjádření prostřednictvím protestu. Emoce pomáhají také vytvářet pouta solidarity a sounáležitosti mezi jednotlivými protestujícími subjekty. Pro některé účastníky je tak i samotná participace na protestu silným pozitivním zážitkem.

Model morálních emocí je přitom na rozdíl od modelu politické rezistence schopen souhrnně vyložit velmi širokou škálu motivů k protestu. Uvedme jen několik názorných příkladů: K morálnímu pobouření protestujících došlo v květnu 1948, kdy lokální plzeňské autority zamlčovaly roli americké armády při osvobození města, a část obyvatelstva si proto uspořádala vlastní vzpomínkovou oslavu. Protestující tehdy vnímali postup úřadů jako neslušný, neslučitelný s jejich hodnotami. Morální rozhořčení bylo patrné též na straně dělníků v průběhu 50. let, kdykoli „diktatura proletariátu“ omezovala jejich příjmy či tradice. I zde byl patrný pocit křivdy. Morálně pobouřeny byly osoby postižené politickou represí, které uvítaly v červnu 1953 možnost svobodně hovořit na veřejnosti o svých zážitcích z kriminálů. A k morálnímu pobouření docházelo v červnu 1953 dokonce i u mnohých členů komunistické strany, kteří si stěžovali, že „reakcionářům“ nebyly odejmuty veškeré úspory namísto redukce úspor dělníků, a zdráhali se proto proti demonstracím zasahovat. Zpochybněné hodnoty jednotlivých aktérů protestu mohly být značně rozdílné, někdy i vzájemně neslučitelné, přesto mohly vyústit v participaci na téže akci. Koncept morálního šoku je tedy schopen vedle klasické politické rezistence postihnout též případy tzv. loajálního odporu (tj. odporu, který zůstává loajálním vůči režimu jako celku). Navíc neredukuje motivy účastníků na pouhou politickou rovinu. Protest je zde vnímán obecněji, jako důsledek konfliktu neosobního instrumentálně-racionálního systému (v našem případě režimu státního socialismu) s jakýmkoli hodnotami vycházejícími ze subjektivních zkušeností každodenního života jedinců a z jejich individuálních biografí.

Samotný protestní akt je z tohoto úhlu pohledu třeba vnímat jako specifický druh komunikace, ve kterém jsou zastávané hodnoty prosazovány symbolickými prostředky do veřejného prostoru. Tato komunikace není přitom pouze dvoustranná, zaměřená na předání

požadavků protestujících dominantní moci (režimu), ale mnohastranná, obračející se k množství různých adresátů. Hlavním adresátem sdělení protestujících jsou především nezúčastněné skupiny obyvatelstva, ať již potenciální sympatizanti, či naopak potenciální odpůrci. Proto například plzeňští studenti v květnu 1948 s napětím čekali, jak jejich výzdoba pomníku americké armády zapůsobí na dělníky odcházející po skončení směny z továren. Proto také velká část aktivit protestujících dělníků v červnu 1953 směřovala spíše k oslovení kolemjdoucích, než k rychlé přípravě svržení vlády. Z pohledu konceptu rezistence se váhavé jednání protestujících může jevit jako neúčelné, jde však o nedorozumění, protože jedním z primárních cílů protestujících byla právě prezentace jejich morálního rozhořčení před publikem veřejnosti. Tomu odpovídal i výběr veřejných prostranství, který se neřídil ani tak kritérii vojensko-strategickými, jako spíše kritérii symbolického významu a především zohledňoval míru dopravní frekvence a četnost publika.

Dalším adresátem protestů byly pak lokální úřady (vedení továrny, představitelé města), tvořící každodenní vyjednávací rozhraní mezi jedincem a systémem, jen zcela výjimečně byly protesty adresovány přímo celostátním orgánům státu a strany (například v červnu 1953). Publikem si v neposlední řadě byli navzájem též jednotliví účastníci a jednotlivé skupiny účastníků protestu. Základním motivem participace jedince na protestu je totiž touha být slyšen a potřeba ujistit se, že jeho morální emoce s ním sdílí širší okruh spoluobčanů.

Aby komunikace mohla být vůbec úspěšná, musí využívat takové protestní formy a symboly, které jsou cílovému publiku srozumitelné. Musí existovat kulturní rámec sdílený všemi stranami komunikace. Forma protestu proto není nahodilá, ale naopak čerpá z repertoárů dlouhodobě pěstované kultury protestu. Proto lze u jednotlivých protestních akcí sledovat velice podobný postup, odpovídající zkušenostem a tradicím předchozích protestů. Velká část veřejných protestních shromáždění v roce 1948 například využívala integrujícího obřadu kladení věnců a květin k pomníkům (květen 1948, září 1948 i květen 1949). Postupné pokojné shromažďování osob kolem těchto pomníků vedlo pak k následnému utváření protestních průvodů. Podobně též procedury vyvolávání dělnických stávek vycházely z letitých tradic a začínaly zastavením strojů a vytvářením debatujících hlouček na nádvořích továren. Takovéto formy jednání byly přihlížejícímu publiku obecně srozumitelné, a proto účinné.

V průběhu protestních akcí dochází též k procesu sociálního učení. Strategie účastníků protestu i strategie mocenských aparátů jsou upravovány v důsledku získaných zkušeností. Cílem mocenských aparátů přitom zpravidla nebývá protesty potlačovat, ale pokud možno jim předcházet a regulovat tak obsah veřejné sféry. Jestliže například v květnu 1948 vypukly

v Plzni demonstrace při oficiálních oslavách konce druhé světové války zcela neočekávaně, v září 1948 při tryzně za Edvarda Beneše již bezpečnost podobné incidenty předvíдалa, a proto výrazně omezila možnosti pietního shromažďování obyvatelstva u pomníků v centru města. V květnu 1949 při dalším výročí osvobození Plzně již obyvatelstvo samo dávalo přednost shromažďování u politicky méně exponovaných pomníčků sestřelených amerických pilotů v okolí města.

Výše nastíněná mnohostranná komunikace účastníků protestního aktu vytváří ve veřejném prostoru symbolické reprezentace jejich ohrožených hodnot a identit (například provolávaná hesla, symbolická gesta, symbolická místa a symbolická výročí). Prostřednictvím nich dochází k artikulaci do té doby latentního společenského konfliktu. Všechny strany sporu jsou nyní nuceny definovat svůj postoj k novému problému, který se do té doby vyhraněně problematickým nejevil. Dochází především k procesu postupného rozlišování toho, co je a co není podstatou sporu a na jakém sociokulturním poli se konflikt vlastně odehrává (například na pracovním, morálním či politickém). Způsob tohoto vyhodnocení ovlivňuje do značné míry množinu možných prostředků řešení konfliktu. Výsledek konfliktu pak určuje novou podobu sociální reality. Společnost po protestu již není stejná, jako byla před ním. Sociální realita je při každém protestním aktu komunikativně přetvářena, přičemž různé strany komunikace nedisponují stejnou vyjednávací vahou. (Skupiny účastníků protestu mají většinou v porovnání s mocenskými aparáty systému menší vliv na výběr sociokulturního pole, v rámci nějž bude konflikt řešen, i na výslednou podobu sociálního řádu.)

Tento dynamický proces přeměny sociální reality je možno sledovat již při samotném průběhu protestních incidentů. Protestující zahajovali své akce obyčejně v situaci, kdy byl konflikt ještě neartikulovaný, a proto k němu na straně představitelů režimu scházela jasná stanoviska. V květnu 1948 například velká část plzeňského krajského vedení komunistické strany uvažovala o tom, že by oslavy osvobození města americkou armádou mohly být pořádány i za nových poúnorových poměrů (opatřené vhodným ideologickým výkladem). Samo uctívání amerických vojáků proto nebylo v daný moment oficiálně vnímáno jako nepatřičné. Negativní postoj komunistické strany k plzeňské americké otázce se pak definitivně zformoval až v důsledku eskalace demonstrací, které komunistická strana vyhodnotila jako politický konflikt. Jakékoli projevy úcty k americké armádě byly proto již na přístě nepřijatelné. Podobně také stávky v červnu 1953 byly komunistickou stranou zpočátku považovány za nepřijemnou, ale legitimní reakci příslušníků dělnické třídy na peněžní reformu. Teprve v průběhu gradujících protestů přijali funkcionáři komunistické strany novou definici situace a protesty označili za pokus o „reakční“ puč.

Z těchto příkladů je patrné, že pole řešení konfliktu se během protestních akcí mnohdy přesouvalo, docházelo k politizaci konfliktu. Tento proces byl patrný jak na straně protestujících, tak především na straně reprezentantů režimu. Zároveň se změnou stanoviska představitelů moci se diametrálně měnila též situace protestujících osob. Jednání, které bylo možno ještě před několika hodinami považovat za legitimní, náhle svou legitimitu ztratilo. Účastníci protestu byli (bez ohledu na subjektivní motivy participace) označeni ex-post za osoby režimu nepřátelské nebo přinejmenším za nepřátele režimu svedené. Režim sám tak vlastně pouhou definicí konfliktu vytvářel novou kategorii svých nepřátel (byť jistá část z nich pravděpodobně již nepřátelská stanoviska otevřeně či skrytě zastávala). Tím byly zároveň redukovány možnosti dalšího pokračování či opakování protestů, protože nyní již nebylo možno se k protestu připojit legitimní cestou. Nová podoba sociální reality, vytvořená pojmenováním konfliktu, podobné jednání do budoucna značně ztěžovala.

Existovaly však také případy, kdy byly některé požadavky protestujících pro reprezentanty režimu přijatelné, a konflikt proto mohl být zcela nebo alespoň z části řešen na jiném než politickém poli. V takových situacích pak nezřídka docházelo k tlumení morálních emocí prostřednictvím okamžitého či dodatečného uskutečnění některých požadavků protestujících. Řada dělnických stávek v 50. letech dosáhla například úpravy výplatního řádu prémie či zlepšení zásobovací situace závodních kantýn. Také v červnu 1953 mocenské aparáty po potlačení demonstrací napřely všechny své síly nejen k represii účastníků protestu, ale též k rychlému odstranění nejkřiklavějších sociálních problémů vyvolaných peněžní reformou (například zrychlení výměny peněz napravující akutní insolvenční obyvatelstva, či dodatečné výplaty chybně provedených záloh na mzdy). Některé sporné zájmy protestujících tak byly de facto uznány za legitimní. I v těchto případech tedy artikulace a následná klasifikace konfliktu vedly k inovaci sociální reality.

Úspěšnost protestu přitom nelze měřit jen mírou prosazení požadavků. Úspěšný je ze sociálně konstruktivistického hlediska do jisté míry každý veřejný protest již v okamžiku, kdy se jej podařilo zahájit. Jakýkoli realizovaný veřejný protestní akt totiž pomáhá udržovat a rozvíjet kulturu protestu, z jejíchž repertoárů může být v budoucnu opět čerpáno. Protest navíc obohacuje veřejný prostor o nové hodnoty. Je procesem, ve kterém se jeho subjektivně motivovaní účastníci stávají objektivními aktéry dějin, protože veřejně sdílený rezervoár kulturních významů rozšiřují o své vlastní interpretace stávajících kulturních modelů a posouvají tím dobové rámce myšlení a vzorce jednání. Případné potlačení veřejných protestních akcí tak pouze dodatečně omezuje šíření jejich účinku na veřejnou sféru, ale není sto tento účinek zpětně retušovat (například účinek na přítomné publikum).

Hodnoty, které účastníci protestu propagují, navíc vycházejí z morálních autorit autonomních na dominantním diskursu (v našem případě na konkrétní dobové aplikaci komunistické ideologie). Bez ohledu na motivy protestujících proto každý protest objektivně účinkuje (funguje) jako *zpochybnění dominantního diskursu prostřednictvím těchto alternativních autorit*. Například proamerické demonstrace v Plzni v květnu 1948 uctívaly autoritu americké kultury a západního pojetí pluralitní demokracie. Demonstrace při tryzně za Edvarda Beneše v září 1948 odkazovaly k prvorepublikovým zakladatelským idejím státu. Stávky dělníků v 50. letech poukazovaly na autoritu tradic dělnického hnutí. A mnozí nespokojení komunisté v červnu 1953 rozhořčeně poměřovali tehdejší praktickou politiku vlády nadčasovou autoritou komunistické ideologie. Všechny tyto autority přes svoji vzájemnou odlišnost účinkovaly ve veřejném prostoru jako výzva k inovaci dominantního diskursu. Z funkcionalistického úhlu pohledu se tak každý protest jeví jako kulturní rezistence. A právě tato funkce protestu byla jednou z příčin výše zmíněného fenoménu časté politizace konfliktů ze strany reprezentantů režimu.

Takto pojatý protest je komplexním společenským fenoménem, který se pouze částečně překrývá s běžně užívanou kategorií vědomé antikomunistické rezistence. Umožňuje však historikovi při výzkumu zachovat perspektivu vícerozměrného subjektu (neredukovaného pouze na politickou rovinu) i perspektivu systému vyzývaného účinkem protestu k inovaci. Zároveň poskytuje historikovi dostatek teoretických nástrojů pro analýzu složitějších událostí, které byly současně ovlivňovány jak politickými, tak také sociálními a kulturní procesy. Názorným příkladem takového jevu balancujícího na rozhraní několika sociokulturních polí byla právě plzeňská revolta v červnu 1953.

Výběr hlavních pramenů a literatury

Archivní fondy

Státní oblastní archiv v Plzni

- KSČ – Západočeský krajský výbor Plzeň
- KSČ – Podnikový výbor n. p. Škoda Plzeň
- Krajský soud Plzeň
- Národní fronta – Krajský výbor Plzeň
- Západočeský krajský národní výbor Plzeň
- Československý svaz mládeže – Krajský výbor Plzeň
- dokumenty bývalého *Podnikového archivu Škoda*

Archiv města Plzně

- KSČ – Městský výbor Plzeň
- Národní výbor města Plzeň
- Obchodní akademie v Plzni
- Státní gymnázium Plzeň
- Pozůstalost Vladimír Havlic
- Pozůstalost Josef Brand

Státní okresní archiv Plzeň-jih se sídlem v Blovicích

- Okresní soud Plzeň, II

Národní archiv

- ÚV KSČ – Generální sekretariát
- ÚV KSČ – Organizační oddělení, M. Švermová
- ÚV KSČ – Předsednictvo
- ÚV KSČ – Politický sekretariát
- ÚV KSČ – Organizační sekretariát
- ÚV KSČ – Oddělení stranických orgánů, agendy stranická statistika a informace
- ÚV KSČ – Oddělení stranických orgánů – I. oddělení
- ÚV KSČ – Bulletin
- ÚV KSČ – Oddělení masových organizací
- ÚV KSČ – Kancelář prvního tajemníka Antonína Novotného
- ÚV KSČ – Celostátní porady a konference
- Státní soud Praha
- Československý svaz mládeže – Ústřední výbor Praha
- Svaz přátel USA
- Ministerstvo vnitra – Noskův archiv
- Ministerstvo financí II Praha
- Úřad předsednictva vlády – tajné

Archiv bezpečnostních složek

- Sekretariát ministra vnitra
- Velitelství Státní bezpečnosti
- Svazková agenda vedená u Krajské správy MV Plzeň
- Svazková agenda uložená na centrále MV

- Studijní ústav ministerstva vnitra
- Inspekce ministra vnitra
- Ústředna Státní bezpečnosti

Všeodborový archiv

- ÚRO – Organizační oddělení
- ÚRO – Předsednictvo
- KOR
- Odborový svaz KOVO

Archiv České národní banky

- Státní banka československá
- Státní banka československá – pobočka Plzeň

Vojenský ústřední archiv

- Ministerstvo národní obrany

Pramenné edice a tištěné prameny

KAPLAN, Karel – Váchová, Jana (eds.): *Perzekuce po měnové reformě v Československu v roce 1953*. Praha: ÚSD AV ČR 1993.

MUSILOVÁ, Dana (ed.): *Měnová reforma 1953 a její sociální důsledky*. Dokumenty o perzekuci a odporu. Sv. 8. Praha: ÚSD AV ČR 1993.

Dobová periodika

Pravda 1945-1953

Škodovák 1945-1953

Literatura memoárového charakteru

CÍSAŘ, Čestmír: *Paměti : nejen o zákulisí Pražského jara*. Praha: SinCon 2005.

ŠVERMOVÁ, Marie: *Vzpomínky*. Praha: Futura 2008.

ULČ, Otto: *The Judge in a Communist State : A View From Within*. Columbus: Ohio University Press 1972.

Odborná literatura

BÁRTA, Milan: Podíl československé bezpečnosti na přípravě a provedení měnové reformy v roce 1953, in: *Securitas imperii*, roč. 2014, č. 24, s. 52-81.

BARTOŠEK, Karel – PICHLÍK, Karel: *Hanebná role amerických okupantů v západních Čechách v roce 1945*. Praha: Svoboda 1951.

BAŤKOVÁ, Helena: *Plzeňské povstání 1953 a jeho důsledky*, rigorózní práce Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, 2002.

BAUEROVÁ, Marie: *Škodovy závody v letech 1945-1949*, kandidátská práce Filosofická fakulta University Karlovy v Praze, 1974.

BÍLEK, Jiří: Československá armáda a měnová reforma v roce 1953, in: *Historie a vojenství* XLIV (1995), s. 66-91.

BLAIVE, Muriel: *Promarněná příležitost : Československo a rok 1956*. Praha: Prostor 2001.

- BRAND, Josef: Budeme rehabilitovat 1. červen 1953? : Pokus o rekonstrukci událostí kolem měnové reformy v Plzni, *Pravda*, roč. 49, č. 128 (29. 5. 1968), s. 3.
- BRICHTA, Vladimír: Pokus o „antiúnor“ v Plzni roku 1953, in: *Minulostí západočeského kraje XIV*, s. 65-70.
- BRICHTA, Vladimír: *Komunistická strana Československa a Československá strana sociálnědemokratická na Plzeňsku v období uskutečňování Košického vládního programu a voleb do Ústavodárného národního shromáždění*, disertační práce Lékařská fakulta Univerzity Karlovy v Plzni, 1965.
- BRICHTA, Vladimír – BĚLOHLÁVEK, Miloslav – GROSER, Hynek: *Plzeň 1945-1970*. Plzeň: Západočeské nakladatelství 1971.
- BRICHTA, Vladimír (ed.): *Dějiny Plzně III : Od roku 1918 do roku 1948*. Plzeň: Západočeské nakladatelství 1982.
- CUHRA, Jaroslav – VEBER, Václav (eds.): *Za svobodu a demokracii. Odpor proti komunistické moci I*. Praha: Karolinum 1999.
- HELLBECK, Jochen: *Revolution on my mind : writing a diary under Stalin*. Cambridge: Harvard University Press 2006, s. 223-284.
- HEUMOS, Peter: „Vyhrříme si rukávy, než se kola zastaví!“ : *Dělníci a státní socialismus v Československu*. Praha, ÚSD AV ČR 2006.
- HOJDA, Zdeněk – POKORNÝ, Jiří: *Pomníky a zapomínky*. Praha: Paseka 1996.
- HRON, Jan: *Změny v oblasti mezd v období 1945-1953*. Praha: Ekonomický ústav ČSAV 1968.
- JANÁČEK, František: *Čtení o Škodovce*. Plzeň: Škoda Plzeň 1978.
- JANÁČEK, František (ed.): *Největší zbrojovka monarchie : Škodovka v dějinách, dějiny ve Škodovce 1859-1918*. Praha: Novinář 1990.
- JIRÁSEK, Zdeněk – ŠŮLA, Jaroslav: *Velká peněžní loupež v Československu 1953 aneb 50 : I*. Praha: Svítání 1992.
- JÍŠA, Václav: *Škodovy závody 1859-1965*. Praha: Práce 1969.
- JUKL, Eduard: *Plzeňští leninovci v boji za splnění úkolů první pětiletky a rozvinutí výstavby socialismu v Československu (1949-1953)*. In: *K dějinám závodů V. I. Lenina Plzeň*. Krajské nakladatelství v Plzni, Plzeň 1964, s. 7-104.
- KALINOVÁ, Lenka: *Společenské proměny v čase socialistického experimentu : k sociálním dějinám v letech 1945-1969*. Praha: Academia 2007.
- KAPLAN, Karel: *Sociální souvislosti krizí komunistického režimu 1953-1957 a 1968-1975*. Praha: ÚSD AV ČR 1993.
- KAPLAN, Karel: *Poslední rok prezidenta : Edvard Beneš v roce 1948*. Praha: ÚSD AV ČR 1993.
- KAPLAN, Karel: *Nekrvavá revoluce*. Praha: Mladá fronta 1993.
- KAPLAN, Karel: *Sociální demokracie po únoru 1948*. Brno: Doplněk 2011.
- KARLICKÝ, Vladimír (ed.): *Svět okřídleného šípů : koncern Škoda Plzeň 1918-1945*. Plzeň: Paseka 1999.
- KNAPÍK, Jiří (ed.): *Peněžní reformy a zvraty na území České republiky (po roce 1918) : sborník příspěvků ze stejnojmenné konference Slezské univerzity v Opavě*. Opava: Slezská univerzita v Opavě 2005.
- KUSÁK, Alexej: *Kultura a politika v Československu 1945-1956*. Praha: Torst 1998.
- LAŠTOVKA, Vojtěch – BRICHTA, Vladimír – ŠŮMA, Vladimír: *Tři kapitoly z dějin boje revolučního hnutí západních Čech proti reformismu*. Plzeň: Západočeské nakladatelství 1971.
- LESÁK, Josef: *Studentský průvod na Hrad v únoru 1948*. Praha: Společnost E. Beneše 1995.
- MARADA, Radim: *Kultura protestu a politizace každodennosti*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury 2003.

- MAREK, Pavel: Protikomunistické demonstrace v Československu v roce 1953, in: *Securitas imperii*, roč. 2014, č. 24, s. 9-34.
- MARTINOVSKÝ, Ivan (ed.): *Dějiny Plzně v datech : od prvních stop osídlení až po současnost*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2004.
- MCDERMOTT, Kevin: Popular Resistance in Communist Czechoslovakia: The Plzeň Uprising, June 1953. In: *Contemporary European History*, Volume 19 (2010), Issue 4, 2010, s. 287-307.
- MUSILOVÁ, Dana: *Měnová reforma 1953 a její sociální důsledky*. Dokumenty o perzekuci a odporu. Sv. 8. Praha: ÚSD AV ČR 1993.
- PASÁK, Tomáš: Demonstrace 28. října v Praze. In: *Pražský sborník historický XIV* (1981), Archiv hlavního města Prahy, s. 120-147.
- PASÁK, Tomáš: Pražská protifašistická demonstrace českého studentstva v listopadu 1939 a její důsledky. In: *Pražský sborník historický XVIII* (1985), Archiv hlavního města Prahy, s. 65-97.
- PECKA, Jindřich: *Na demarkační čáře : Americká armáda v Čechách v roce 1945*. Praha 1995.
- PERNES, Jiří: *Brno 1951 : příspěvek k dějinám protikomunistického odporu na Moravě*. Praha: ÚSD AV ČR 1997.
- PERNES, Jiří: Snahy o překonání politicko-hospodářské krize v Československu v roce 1953. Brno: ÚSD AV ČR 2000.
- PETRÁŠ, Jiří: Peněžní reforma 1953, in: *Sborník Archivu ministerstva vnitra III* (2005), s. 141-171.
- PICHLÍK, Karel – BARTOŠEK, Karel: *Z dějin dělnického hnutí na Plzeňsku : o úloze pravicových sociálních demokratů*. Praha: Státní nakladatelství politické literatury 1954.
- PLAMPER, Jan: Beyond Binaries : Popular Opinion in Stalinism. In: CORNER, Paul (ed.): *Popular Opinion in Totalitarian Regimes : Fascism, Nazism, Communism*. Oxford: Oxford University Press, 2009, s. 64-80.
- POUSTA, Zdeněk: Smuteční pochod za demokracii. In: *Stránkami soudobých dějin – sborník prací k pětadesátinám historika Karla Kaplana*. Praha: ÚSD AV ČR 1993, s. 198-207.
- PRŮCHA, Václav (ed.): *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1992. II. díl*. Brno 2009, s. 1002.
- RÁKOSNÍK, Jakub: *Sovětizace sociálního státu : lidově demokratický režim a sociální práva občanů v Československu 1945-1960*. Praha: Filosofická fakulta Univerzity Karlovy 2010.
- RUPNIK, Jacques: *Dějiny Komunistické strany Československa od počátků do převzetí moci*. Praha: Academia 2002.
- SKÁLA, Adam: Měnová reforma 1. června 1953 v Plzni v hlášení mocenských orgánů, in: *Minulostí západočeského kraje*, č. 42/2, 2007, s. 592-630.
- SKÁLA, Adam: Pokusy o hromadné vystěhovávání plzeňských obyvatel po roce 1948, in: *Minulostí západočeského kraje*, č. 47, 2012, s. 187-245.
- SMULA, Johann: The Party and the Proletariat: Škoda 1948-53, in: *Cold War History*, vol. 6, no. 2 (2006), s. 153-75.
- ŠAFRÁNKOVÁ, Eva: *Ty jsi červnovej? : 1953 očima pamětníků*, diplomová práce Filosofická fakulta Západočeské univerzity v Plzni, 2005.
- ŠTĚPÁNEK, Zdeněk: *Utajené povstání 1953*. Praha: Michael 1993.
- TIGRID, Pavel: *Dnešek je váš, zítřek je náš : dělnické revolty v komunistických zemích*. Köln: Index 1982.
- TRAPL, Miloš (ed.): *Osudy sochy*. Prostějov: Městský úřad Prostějov 1999.
- TŮMA, Oldřich: Protirežimní demonstrace v Praze, in: BLAŽEK, Petr (ed.): *Opozice a odpor proti komunistickému režimu v Československu 1969-1989*. Praha 2005, s. 140-157.